

**INGLIZ TILIDAGI IJTIMOIIY TARMOQLARDAGI QISQARTMALAR
YORDAMIDA TALABALARNING O‘QIB TUSHUNISHINI RIVOJLANTIRISH
METODIKASI**

Shodiev Jahongir Yusuf o‘g‘li

*Nizomiy nomidagi O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti birinchi bosqich
doktoranti (PhD)*

Anotatsiya

Ushbu maqolada inglizcha ijtimoiy tarmoq qisqartmalarini talqin qilish orqali talabalarning o‘qish tushunish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuv yoritiladi. Raqamli asrda ijtimoiy media va norasmiy yozishmalar ingliz tiliga turli xil qisqartmalarni olib kirdi. Bunday qisqartmalar matn yozish, onlayn suhbatlar va ijtimoiy tarmoqlarda keng qo‘llanilishi sababli, til o‘rganuvchilar uchun ular bir vaqtning o‘zida ham muammo, ham imkoniyat yaratadi. Ularni ESL/EFL o‘quv dasturiga kiritish o‘quv jarayonini qiziqarli, zamonaviy va samarali qiladi.

Annotation

This article presents a methodological approach aimed at developing students' reading comprehension skills through the interpretation of English social media abbreviations. In the digital age, social media and informal online communication have introduced various abbreviations into the English language. Since such abbreviations are widely used in texting, online conversations, and social networks, they represent both a challenge and an opportunity for language learners. Integrating them into ESL/EFL curricula makes the learning process engaging, modern, and effective.

Kalit so‘zlar

Ijtimoiy qisqartmalar, raqamli savodxonlik, student faolligi, matnni tushunish

Asosiy qism

Ijtimoiy qisqartmalardan foydalanish ijtimoiy tarmoqlar, chat xonalari va boshqa onlayn platformalardagi kompyuter vositasidagi muloqotning keng tarqalgan shaklidir. Bunday yozuvlar kundalik savodxonlik amaliyotida tobora ko‘proq qo‘llanmoqda. Ingliz tilida bunday matnlarni o‘qish va tushunish esa zamonaviy savodxonlikning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Biroq, bunday yozuvlar ko‘pincha maktab savodxonligi me‘yorlari va an‘anaviy yozma til konvensiyalariga zid keladi. Talabalar ko‘pincha matn ichidagi qisqartmalar, sarlavhalardagi akronimlar va qisqa shakllarga etarli e‘tibor bermaydilar. Bu muammoni hal qilish uchun matndagi manipulyativ so‘zlarni ajratib ko‘rsatish va sarlavhalarda ularning to‘liq shaklini berish kabi usul taklif etilgan. Internet tilining eng faol shakllaridan biri — **ijtimoiy akronimlar**, ular iboralarning bosh harflari yoki bo‘g‘inlari asosida tuziladi.

Yozuv inson faoliyati jarayonini ifodalovchi vosita sifatida turlicha shakllarda rivojlangan. Kompyuter, internet va elektron pochta dunyo miqyosida odamlar uchun yangi imkoniyatlar ochdi. Internet nafaqat chat va elektron xat almashishni, balki yangiliklar, kutubxonalar, onlayn kurslar, videokonferensiyalar kabi turli ma'lumotlarga kirish imkonini yaratdi. Shu bilan birga, "cheklangan va qisqa" tildan iborat yangi yozma shakl — **internet tili yoki Picolang** shakllandi. Ijtimoiy akronimlardan foydalanish matnni o'qishning seziladigan qiyinchiliklariga olib kelishi, ya'ni "tanish bo'lmaganlik effekti"ni (unfamiliarity effect) keltirib chiqarishi mumkin. Matnni tushunish murakkab jarayon bo'lib, unda yuqori darajadagi ko'nikmalar — inferensiya, matn tuzilishini anglash, monitoring qilish — va past darajadagi ko'nikmalar — lug'at boyligi, grammatika — birgalikda ishlaydi (Hogan va boshq., 2011). Katta yoshdagi o'quvchilarda sintaksisni tushunish, murakkab gaplar va inferensiya qilish ko'nikmasi eng muhim omildir.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori darajadagi til ko'nikmalari lug'at boyligi va grammatikadan mustaqil ravishda ham matnni tushunishga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, inferensiya qilish ko'nikmasi eshitib tushunish va fonologik xotiradan ham yuqori ahamiyatga ega. Mobil telefonlar, internet va boshqa qurilmalarning keng tarqalishi tufayli qisqartmalarning yozma tilda qo'llanishi keskin ko'paydi. Talabalar kundalik hayotda qisqartmalar bilan yozishsa-da, universitetdagi rasmiy yozma til ularga murakkabroq bo'lib ko'rinadi.

Ko'plab o'qituvchilar qisqartmalarni ko'p ishlatish talabalarda qo'lyozma ko'nikmalarining pasayishi, ingliz tilini o'zlashtirishda qiyinchiliklar, matn mazmunini anglashda muammolar keltirib chiqarayotganidan xavotirda. Matnni tushunishdagi muvaffaqiyatsizliklar ko'pincha bilish faoliyati, oldindan bilish, eslab qolish hajmi kabi omillar bilan bog'liq. Ko'z harakati (eye movement) tadqiqotlari o'qish tezligi va real vaqtli tilni qayta ishlash samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. PISA tadqiqoti shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning katta qismi matnda inferensiya qilmaydi, faqat literal ma'lumotni yodlaydi yoki takrorlaydi. Muvaffaqiyatli o'quvchilar esa literal ma'lumotni inferensiya bilan birlashtira oladi.

Yoshlar mobil aloqa va internetning keng tarqalishi bilan qisqa, belgi va ramzalarga boy tilga o'tishdi, bu esa avlodlar o'rtasida muloqot uzilishiga sabab bo'lmoqda. Shu sababli, tadqiqotning maqsadi — ijtimoiy qisqartmalarni kontekstda tushunish ko'nikmasini o'lcaydigan vosita ishlab chiqish va ularni o'qish jarayonida qo'llashdir. Tadqiqot doirasida 19–23 yoshli talabalar ishtirok etdi. To'rt guruhdan ikki guruh nazorat, ikki guruh esa eksperimental sifatida ajratildi. Eksperimental guruh elektron maktublarga qisqartmalar yordamida javob yozdi, nazorat guruhi esa to'liq imlo bilan yozdi. Bu jarayon talabalarning matnni qayta ishlash usullariga bevosita ta'sir ko'rsatdi.

Yana bir tadqiqotda Tony va Doni ismli ikki o'quvchi bilan 16 haftalik tajriba o'tkazildi. Ular **tuzilgan konspekt (SN)** va **yozma qayta hikoya (WR)** usullarida ishlagan. Tony savollarga javob berishda qiyinchilik qilsa-da, qisqa qaydlardan foydalanishni ma'qul ko'rgan. Doni esa detektiv janridagi matnlarni o'qishni yaxshi ko'radi, biroq qayta hikoya qilishda qiynaladi. Tadqiqotdan ma'lum bo'ldiki, ushbu ikki metod o'quvchilarning matnni tushunish ko'nikmasini oshirgan. Sotsiokultural yondashuv asosida o'qitilgan guruhda talabalar ijtimoiy qisqartmalar matnlarini mazmunan chuqur tahlil qilishga, matn ustida kritik fikr yuritishga o'rgatildi. Bu yondashuv nazorat guruhlari bilan solishtirganda yuqoriroq natija berdi. O'qish testlari uchun 50 daqiqa vaqt belgilandi. Matnlar tavsif (description) va taqqoslash-kontrast (compare-contrast) strukturasiga ega bo'ldi. O'qituvchining roli ham muhim ekanligi ta'kidlanadi: zamonaviy metodlar, strategiyalar va matn tuzilishini aniqlash bo'yicha mashg'ulotlar o'quvchilar samaradorligini oshirdi.

XULOSA

Xorijiy til o'qitish metodi - xorijiy til o'rgatishning amaliy, umum-ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlariga erishuvni ta'minlovchi muallim va o'quvchi faoliyatining majmuasi tushuniladi. Metod atamasi "ta'lim usullari yig'indisi" va "ta'limning yo'nalishi" ma'nolarida qo'llanadi. Birinchisi ta'lim yo'nalishida jarayon metodlar ma'nosida qo'llanilsa, ikkinchi ma'noda uni o'qitish metodikasi tarixiga oid adabiyotlarda ko'rishimiz mumkin. Masalan, xorijiy til o'qitishning tarjima metodi, shaffof metod, ongli-taqqoslash metod, an'anaviy metod, intensiv metod va boshqalar. Xorijiy til o'qitish ham didaktikaga asoslanadi. Didaktika ta'limning umumiy nazariyasi, zamonaviy metodika muayyan o'quv predmetini o'rgatish ilmi, lingvodidaktika tillarni o'qitish tahliliy nazariyasi, lingvometodika xorijiy tilni o'qitish ilmi sifatida qaraladi. "Metod" atamasi ilm, malaka, ko'nikma shakllantirish, talabalarda dunyoqarashni kengaytirish va bilish imkoniyatlarini yaratish yo'lidagi pedagog va talabaning yoki o'quvchining ish usuli ma'nolarini bildiradi. Ushbu tushuncha son-sanoqsiz ta'riflarga ega. Dunyo tillar o'qitilishida metodlarni tadbqiq etish eski davrlardan boshlangan, prinsiplar esa nisbatan yangiroq metodik atamalardir. Tarixiy metodlar to'rt guruhga birlashtirib, ularning nomlariga "tarjima", "to'g'ri", "qiyosiy", "aralash" deb atash qabul qilingan. Metodlar tarixi atoqli metodist prof. I. Rahmanov tomonidan keng o'rganilgan. Tarjima metodi 2 ko'rinishda bo'lib, grammatika-tarjima metodi nuqtayi nazaridan xorijiy til umumta'lim maqsadida o'rganilgan. Grammatik mashqlar til o'rganuvchining mantiqiy tafakkurini o'stirish maqsadida bajarilgan. Grammatik bilimlarni bayon etish ta'limning asosiy maqsadi deb qabul qilingan. Bu yo'nalishning muhim prinsiplari quyidagilar: 1. Til o'rganish yozma nutqqa asoslangan. 2. O'rganish predmeti qilib grammatika olingan, leksika ham unga tobe ravishda tanlangan. Grammatik mashqlar bajarish asosiy usuli bo'lgan. 3. Grammatik qoida yod olingan, so'ng esa so'zlarning ma'nosi

soʻzma-soʻz tarjima vositasida ochib berilgan. 4. Grammatik shakl va soʻzlarning maʼnosi soʻzma-soʻz tarjima vositasida berilgan. 5. Soʻzma-soʻz tarjima va quruq yodlash yoʻli bilan til materiali oʻzlashtirilgan. 6. Soʻzlarni kontekstdan tashqarida, yakka yodlash bilan chegaralanilgan. ESL/EFL darslarida ijtimoiy qisqartmalarni oʻquv jarayoniga kiritish talabalarning matnni tushunish, madaniy savodxonlik va real hayotda ingliz tilidan foydalanish kompetensiyalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Bu metod rasmiy til oʻrganish va kundalik til qoʻllanilishi oʻrtasidagi tafovutni kamaytiradi. Xulosa qilib aytganda, har tomonlama etuk va intellektual rivojlangan, ijtimoiy madaniyatlar bilan tarbiyalangan, milliy va maʼnaviy qadriyatlarga sadoqatli, yangicha fikrlaydigan, oʻz shaxsiy va fuqarolik pozitsiyasiga ega, milliy mafkuraning barcha sifatlarini oʻzida mujassamlashtirgan barkamol shaxsni tarbiyalash uchun pedagoglarning oʻz ustida tinimsiz ishlashi yohud yangicha zamonaviy metodik qarashlarni ayniqsa xorijiy tillar misolida ishlatish muhim vazifalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Prochnow, C. (2016). Tuzilgan konspekt va yozma qayta hikoya qilishning oʻqish tushunishiga taʼsiri.
2. Hogan, T., Bridges, M.S., Justice, L.M., & Cain, K. (2011). Matnni tushunishni yaxshilashda yuqori darajadagi til koʻnikmalarini rivojlantirish.
3. Dzahene-Quarshie, J. (2017). Osiyo talabalaridagi SMS tili tendensiyalarini mahalliyashtirish.
4. Kolich-Vrhovec, S., Bajsanski, I., & Zubkovich, B. (2011). Universitet talabalarida ilmiy matnni tushunish va akademik muvaffaqiyatda oʻqish strategiyalarining roli.
5. Saleem, T. & Azam, S. (2014). Yuqori darajadagi oʻquvchilar uchun ESL oʻqish koʻnikmalarini oʻqitishda sotsiokultural yondashuv.
6. S.Safarov (2018). *Ingliz tilini oʻqitish metodikasi*. Toshkent: Oʻzbekiston Fan nashriyoti.
7. S.Safarov (2021). *Til taʼlimida innovatsion metodlar*. Toshkent: Innovatsiya ziyo.
8. D.Rahmatov (2020). *Media lingvistika: Raqamli nutq va uning xususiyatlari*. Toshkent: Turon ziyo.